

TVORCA A MILOVNÍK LITERATÚRY PRED 85 ROKMI SA NARODIL PETER JAROŠ

MGR. PETER CABADAJ

petercabadaj5@gmail.com

The paper profiles the important Slovak writer, novelist, screenwriter and author of radio plays Peter Jaroš, who worked in the editorial office of *Kultúrny život* magazine from 1964 to 1965 and served as a member of National Council of the Slovak Republic from 1992 to 1994. His most important works include the books *Popoludnie na terase* (1963), *Zdesenie* (1965), *Krvaviny* (1970) and *Tisícročná včela* (1979). Jaroš's works are based on a modern understanding of realism shaped by various aesthetic and artistic trends. On the occasion of his 85th birthday, the paper reflects on his contribution to modern Slovak literature, culture and art, fields in which he has been active for over 62 years.

Keywords: personalities, Peter Jaroš, Slovak writers, Slovak literature, Slovak culture, realism, anniversaries

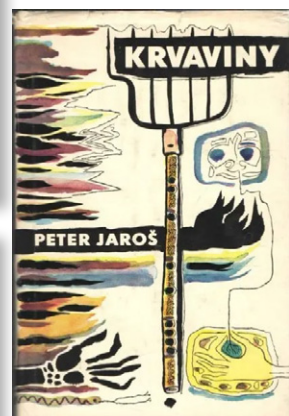
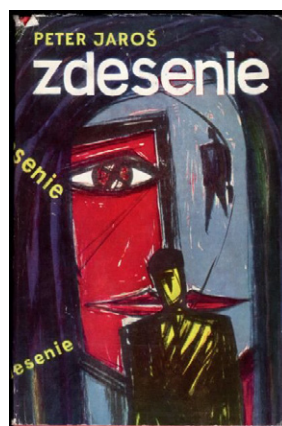
Prozaik, filmový a televízny scenárista, autor rozhlasových hier a pásiem Peter Jaroš (nar. 22. 1. 1940 v Hybiach) patrí nesporne medzi výrazné osobnosti modernej slovenskej literatúry, kultúry a umenia. 22. januára 2025 oslávil rodák z rázovitej liptovskej obce Hybe svoje osemdesiate piate narodeniny.

Hneď po absolvovaní štúdia slovenčiny a ruštiny na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1962) sa začal intenzívne venovať literárnej činnosti. Pracoval ako redaktor časopisu *Kultúrny život* (1964 – 1965) a literárnej redakcie Československého rozhlasu (1965 – 1971), neskôr bol scenáristom a dramaturgom Slovenskej filmovej tvorby (1972 – 1990), poslancom Národnej rady SR (1992 – 1994), zamestnancom Národného literárneho centra v Bratislave (1995 – 1999) a spisovateľom v slobodnom povolaní (od roku 1999).

VÁBIVÁ SILA IMAGINÁCIE

Knižne debutoval novelou *Popoludnie na terase* (1963), v ktorej zobrazil každodenný život v jednej bratislavskej redakcii. Plynutím času mu vyšla séria ďalších prozaických titulov (novely, poviedky, romány), z ktorých spomenieme aspoň tie najznámejšie a najúspešnejšie, ako *Urob mi more* (1964), *Zdesenie* (1965), *Menuet* (1967), *Návrat so sochou* (1969), *Krvaviny* (1970), *Trojúsmevový miláčik* (1973), *Pradeno* (1974), *Telo v herbári*, *Tisícročná včela* (obe 1979), *Parádny výlet* (1982), *Nemé ucho, hluché oko* (1984), *Lásky hmat* (1988), *Psy sa ženía* (1990) či *Milodar slučka* (1991).

Už od svojho vstupu do kultúrneho diania – a bolo to veru poriadne dávno –, vnímal Peter Jaroš literatúru ako jediné možné milieu pre živý organizmus, ako súčasť či skôr nevyhnutnú podmienku krvného obehu spoločnosti. Bezpochyby najmä preto nebol ochotný nezúčastnene sledovať umelecké kvasenie sveta vôkol, respektíve v oáze pohodlného bezpečia servilne pričuchávať a pritakávať smradu stojatých vôd nehybnosti. Parafrázujúc Vladimíra Mináča, aj preto Jaroš ustavične hádzal svoje kamene (Mináč 1986). A triafal zväčša presne, lebo sa mu nestávalo to najhoršie, čo v obdobných prípadoch môže hroziť: nič sa nestalo. Lenže literatúra, na rozdiel trebárs od poľnohospodárstva, nemá sezónny charakter – seje, kedy chce, a žne vtedy, keď zrna dozreje, ba niekedy akoby žala aj to, čo nezasiala... Môžeme to analyzovať

z rôznych strán a uhlov pohľadu, ale faktom je, že Jaroš zostal sám sebou najmä vďaka schopnosti vniesť aj do zdanlivo obyčajného fabulovania „bizarný obraz, groteskné grimasenie, spochybňovanie našich predstáv“. Účinným pôsobením takýchto zložiek aj reálny príbeh získava vábivú silu imaginácie. „A napokon, fantastický príbeh sa zrazu stáva uveriteľným. Zdá sa vám, že by ste nemohli stretnúť batoh smejúceho sa lístia?“ (Mináč 1986, s. 180)

JAZYKOVÝ VIRTUÓZ

Nielen teoreticky podkutí koryfeji, ale i rozhladení knihomoli potvrdia, že jubilant Peter Jaroš vie rovnako dobre napísať plnokrvný historický či súčasný román ako novelu experimentálneho strihu, strašidelnú poviedku, dráždivý erotický text, pikantnú humoresku, čudesný príbeh, grotesku, magickú mytologickú prózu alebo scenár úspešného dlhometrážneho hraného filmu. Jedným dychom musíme k uvedenej vzácnej dispozícii pričleniť autorovu jazykovú virtuozitu. Martin Kasarda voľakedy v tejto súvislosti trefne napísal, že „... pre milovníkov jazykových hier, súbojov so slovenčinou, šťavnatých slov, zabudnutých názvov je Jarošova reč určite bohatým žriedlom radosti“ (Jaroš 1996, s. 281).

Štylisticky variabilné Jarošove prózy vychádzali z moderného chápania realizmu, ktorý bol dômyselne pretváraný a okysličovaný vplyvmi a inšpiráciami súdobých esteticko-umeleckých smerov a tendencií (existencializmus, nový román, magický realizmus). Popritom autor kreatívne zužitkoval dar brilantného rozprávačstva, nápadité hľadačstvo, iskrivú fantáziu, ostrovtip, vzrušujúcu hru s tajomnom, majstrovstvo persifláže aj, samozrejme, vypointovaného príbehu. Menované atribúty našli kongeniálne zrkadlenie i v najkvalitnejších Jarošových scenáristických opusoch.

DREVO A KÔRA

Kone zapriahli o tretej ráno. Pokiaľ prišli na miesto, bolo už vidno. Rozdelili sa hneď na dve skupiny – jedna strážila a krmila kone, druhá, väčšia, vystúpila so sekerami na čerstvú poľanu. Začali spracovávať vývraty. Odpílili kmene od pníkov a odtínali haluze, ívery frkali. Potom lúpali kôru. A keď sa už svrčina

belela na slnku, zakričali do doliny – Hybáááj! –, o chvíľu prišli kone a čoskoro stiahli kus, aby ho hneď chlapi naložili na voz. Druhý kus iné kone, tretí... Okolo obeda boli vozy plné a mohli sa pohnúť domov. Ale ešte nestačili prejsť cez brod, keď sa v hore za ich chrbtami ozvali hlasy a zabučali kravy. Aha, kravkári prišli kradnúť haluzinu a kôru. Koniari prešli brod, zatiahli s povozmi medzi vrby a pofajčievajúc čakali. Ani nie o dve hodiny sa zjavili kravkári na doštenákoch, vozoch s vysokými bočnicami. Boli vskutku plné haluziny a kôry. Nechali ich prejsť k rieke, nechali ich vojsť do nej, dali pokoj, kým sa kravy napili, a potom chytili sekery. Mela trvala pol hodiny, ak nie menej. Dosekali sa navzájom a okolo brodu sa nič dlho nehýbalo. Len drevo sa belelo na slnku a kôra z vozov – doštenákov plávala po prúde. Stony prehlušilo zurčanie prúdu.

To sa stalo na jar dvadsiateho mája. Odvtedy je na tom mieste cintorín a brod spustol, lebo ho všetci obchádzajú zhora i zdola. Ukážka z diela Krvaviny (Jaroš 1970, s. 95 - 96)

FILMOVÝ SCENÁRISTA

Ako sme už spomenuli v úvode, Peter Jaroš bol v rokoch 1972 – 1990 scenáristom a dramaturgom Slovenskej filmovej tvorby na bratislavskej Kolibe. Spolupracoval s význačnými režisérskymi osobnosťami (Juraj Jakubisko, Martin Ťapák, Štefan Uher, Martin Hollý), dramaturgicky participoval na viacerých známych celovečerných snímkach (napr. *Nevera po slovensky*, *Noční jazdci*, obe 1981; *Skleníková Venuša*, 1985; *Cena odvahy*, 1986). Ako scenárista je podpísaný napríklad pod titulmi *Deň slnovratu* (1973), *Studené podnebie* (1974), *Tetované časom* (1975), *Sneh pod nohami* (1978) a ďalšie. Táto činnosť mu istotne nie zhodou náhod a okolností priniesla ceny z prestížnych medzinárodných filmových festivalov (Benátky, Sevilla, Belehrad). Najväčšmi do širokého kultúrno-spoločenského povedomia prenikol scenármi k nezabudnuteľným hitom strieborného plátna i televíznych obrazoviek *Pacho*, *hybský zbojník* (rok výroby 1975) a *Tisícročná včela* (1983). Bližšie sa zameriame na prvý spomenutý film, ktorého názov je identický s názvom Jarošovej poviedky zo zbierky *Krvaviny*, knižne vydané v roku 1970.

Sedemdesiate roky istotne nepredstavujú z pohľadu umeleckej kvality výkladnú skriňu dejín slovenskej kinematografie. Napriek tejto konštatácii bolo

aj vtedy zrealizovaných niekoľko filmových titulov s veľkým diváckym ohlasom. Doslova trhákom sa v domácich podmienkach stal *Pacho, hybský zbojník*, ktorý mal distribučnú premiéru 2. júla 1976. Salvy nespútaného diváckeho rehotu otriasali základmi kinosál, mnohé repliky razom zľudovali a komédia s invenčnými dejovými zvratmi lámala dovtedajšie rekordy v návštevnosti. Zásľuhou často vysielaných televíznych repríz film poznajú i súčasné generácie.

Hádam ani netreba konštatovať, že jánošíkovská, respektíve zbojnícka látka, ako aj tematika folklórnych motívov, má v kontexte našej národnej kultúry a umenia nezastupiteľné miesto a význam. Trvalo však dlhší čas, kým slovenský film našiel guráž komediálno-parodickou formou odľahčiť jánošíkovskú legendu ako symbol boja proti sociálnej nespravodlivosti, krivdám a ľudskému poníženiu. Zhodou viacerých faktorov k tomu prišlo počas normalizačnej éry. Socialistická „folklorizácia folklóru“ ako súčasť procesu všeobecného zľudovenia domácej kultúry vedno s istou dávkou vulgarizácie – a takisto silným erotickým nábojom! – triedneho konfliktu našli v tejto svojráznej komédii vskutku jedinečný archetypálny výraz.

KULTOVÝ PACHO

„Poznal som sa veľmi dobre s Petrom Jarošom,“ spomínal po rokoch režisér Martin Ťapák. „Vždy, keď sme sa stretli, dal mi zopár svojich poviedok. Medzi nimi som raz natrafil na jednu, ktorá sa volala *Pacho, hybský zbojník*. Názov ma zaujal a takmer okamžite inšpiroval k myšlienke nakrútiť o zbojníkovi z *Hýb* film, voľne odkazujúci na jánošíkovskú tradíciu. Vedel som, že téma o slovenskom zbojníkovi sa v každom prípade užívi. Vždy to bol a bude sugestívny materiál vhodný na filmové spracovanie. Vedel som ale, že tentoraz si látka žiada úplne iný pohľad. Chcel som čo najlepšie využiť zážitky, ktoré som získal ako malý chlapec a dorastajúci študent z dediny Liesek, kde sa o Jánošíkovi často rozprávalo, a dostať ich do zamýšľanej komediálnej polohy. Okrem dejiska, ktorým sa mala stať dedina Hybe, miesto, odkiaľ pochádzal nielen Peter Jaroš, ale i môj kamarát Ivan Rajniak a kúsok odtiaľ i Slavo Záhradník, a ktoré som ja poznal z predchádzajúcich nakrúcaní, som mal na začiatku jasno ešte v jednom: v obsadení hlavnej postavy. Od prvého momentu som bol presvedčený, že *Pacha* nemôže hrať nikto iný ako Jožo Kroner.“ (Tamura 2001, s. 108 – 109)

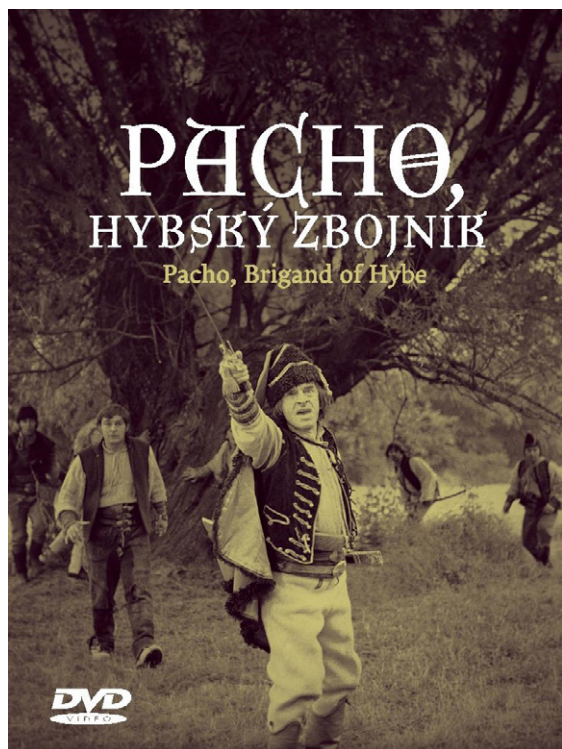
Hoci Peter Jaroš súhlasil s použitím názvu svojej poviedky, trvalo mu dlhšie, kým sa celkovo stotožnil s Ťapákovou predstavou o filmovom Pachovi. Režisér ho nakoniec presvedčil o svojom koncepte, a tak začal pracovať na scenári. Vonku však zúrila prvá polovica sedemdesiatych rokov a travestia Jánošíka ako rizikový titul musela v prostredí znormalizovanej Koliby istý časový úsek čakať na schválenie námetu do záväzného dramaturgického plánu.

Snímka síce očividne zohľadňuje obraznosť jánošíkovskej tradície, no v niektorých kľúčových okamihoch sa rizikovej konfrontácii so zbojníckou legendou radšej oblúkom vyhne. Kánonickú sekvenciu spod šibenice – zrejme priveľmi tabuizovanú pre svoju kristologickú asociáciu –, preto v Pachovi nahradil invenčný motív hlavy vytrčajúcej zo zeme, ktorej mocný hlas sa na konci filmu nesie ozvenou slovenských hôr.

Ešte aj dnes môžeme špekulovať, čo spôsobilo ohromnú masovú popularitu tejto filmovej komédie. Azda panuje zhoda, že ide o harmonickú kombináciu skvelej Jarošovej literárnej predlohy a scenára s Ťapákovou divácky ústretovou ľudovo-muzikálovou réžiou, charizmou hlavného hereckého protagonistu Jozefa Kronera, nezameniteľnou hudbou Svetozára Stračinu a disidentským vkladom autorov bravúrne vypointovaných dialógov Milana Lasicu a Júliusa Satinského (žiaľ, ich mená na základe príkazu vedúceho ideologického oddelenia ÚV KSS Ludovíta Pezlára nemohli figurovať v titulkoch). Historickým faktom však navždy zostane, že *Pacha* v slovenských kinách videlo 843 300 divákov, pričom v období rokov 1970 – 1982 išlo o náš komerčne najúspešnejší film. Za uvedený časový interval prekonal i sledovanosť „tatranského diptychu“ režiséra Martina Hollého *Medená veža* a *Orlie pierko*. Keby však *Pacha* premietali aj v Čechách, divákov mohlo byť ešte viac. Premiéra v pražskej Lucerne sa stretla s veľkým záujmom i ohlasom. Vzápätí už ale film z nepochopiteľných príčin do českej distribučnej siete nezaradili...

CELOŽIVOTNÁ VERNOSŤ

Mnohokrát na rozličných fórach odznelo, že Peter Jaroš sa v prípade väčšiny čitateľstva takmer automaticky spája s *Pachom, hybským zbojníkom* alebo *Tisíc-*

ročnou včelou – a to najmä zásluhou kvalitných filmových adaptácií jeho literárnych predlôh. Ide však o povrchnú konštatáciu, pretože celú spisovateľovu tvorbu charakterizuje predovšetkým fascinujúce širokospektrálne naračné majstrovstvo. Okrem prirodzeného talentu pútavo vyrozprávať dejové línie takisto premyslene využíva formálne možnosti, ktoré ponúka moderná a postmoderná literatúra.

Cieľom tohto príspevku nebolo detailnejšie rozpitvávať Jarošovu prozaickú, scenáristickú či inú tvorbu. Snažili sme sa „len“ naznačiť spisovateľovu celoživotnú vernosť pani Literatúre. Platilo to vždy, aj vtedy, keď sústavne hádzal svoje kamene. Keď metal bleskami ostrej satiry a mystifikácie, keď duchapľne obnažoval a parodizoval národné mýty, predsudky a stereotypy. Tieto inštrumenty majú vyárendované svoje presné miesto v dielni každého skutočného milovníka literatúry. Zrejme preto iba v literatúre profesionáli ostávajú milovníkmi.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

JAROŠ, Peter. 1996. *Grimasy*. Bratislava: Litera.

JAROŠ, Peter. 1970. *Krvaviny*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

MINÁČ, Vladimír. 1986. *Portréty*. Bratislava: Smena.

TIMURA, Viktor. 2001. *Peter Jaroš*. Bratislava: Literárne informačné centrum.